Biczó András

A Bihar vármegyei altörvényszék (*iudicium subalternum*) személyzete 1787–1789 között az állások betöltésére vonatkozó hivatali levelezés alapján

Abstract: The Personnel of the Bihar County Subaltern Court (iudicium subalternum) between 1787 and 1789 on the Basis of Official Correspondence Concerning Appointments. The history of judicial organisation is a prominent field within Hungarian legal-historical research. Numerous monographs and studies have already examined the various judicial forums of different periods in Hungarian constitutional and legal history from a range of perspectives. Although several significant research projects continue to address the history of the organisational system of Hungarian justice, the subaltern courts (iudicia subalterna) have so far received relatively limited attention in Hungarian legal historiography. These institutions may be understood as the basic units of the Novus ordo (1785–1790), established as a result of the exceptionally rapid and radical Josephinist reforms affecting the domestic judicial system. They existed only for a short period, officially between 1 September 1787 and 1 May 1790.

Drawing on archival sources and on the findings of scholarship concerning Josephinist reforms of state organisation, the present study examines certain aspects of the distinctive character of the subaltern courts through the example of the Bihar County iudicium subalternum (Iudicium Subalternum Comitatus Bihariensis). Of the general categories commonly used in research on the history of judicial organisation, the analysis focuses specifically on court personnel and, within this field, primarily on correspondence concerning the filling of vacant offices. Through this approach, the study presents selected aspects of personnel and appointment matters at the Bihar County iudicium subalternum between 1787 and 1789.

Keywords: Novus ordo; Justitia Josephina; Joseph II; Bihar county; iudicium subalternum; history of Hungarian judicial organisation; personnel and appointment matters; Josephinism; administrative and legal reforms

https://doi.org/10.17048/EKKETDIKonf.24.2.2026.17

A hazai jogtörténet-kutatásban a magyar bírósági szervezettörténet kiemelt területnek számít, és mindeddig már számos monográfia és tanulmány látott napvilágot, amelyek a magyar közjogtörténet különböző korszakainak különböző bírói fórumait eltérő aspektusból vizsgálták. Noha jelenleg is több jelentős kutatás foglalkozik a magyar igazságszolgáltatás szervezetrendszerének történetével, azonban a hazai bírói fórumrendszert érintő rendkívül gyors és radikális jozefinista reformok eredményeképpen kiépült Novus ordo vagy Justitia Josephina (1785–1790) alapegységeiként is értelmezhető és meglehetősen rövid ideig (hivatalosan 1787. szeptember 1. és 1790. május 1. között) fennálló altörvényszékek vagy alsófokú bíróságok (*iudicia subalterna*) eddig még viszonylag kevéssé kerületek a magyar jogtörténeti kutatások fókuszába.

Mind ez idáig elsősorban Varga Endre folytatott jelentős levéltári iratanyagot átfogó kutatásokat ezen a területen.[1] Noha Varga kutatásai elsősorban a központi szintű bíráskodás, a Magyar Királyi Kúria 1780–1850 közötti történetének feldolgozásával összefüggésben foglalkoztak a jozefinizmus igazságságszolgáltatási reformjaival, a Novus ordo vizsgálatának eredményeképpen tett megállapításai a jelen tanulmány alapjául szolgáló kutatás számára is fontos támpontot jelentettek. A jozefinista igazságszolgáltatási szervezetrendszert érintő reformok kapcsán Hajdu Lajos is fontos összefüggésekre világított rá.[2] Hajdu kutatásai az elemzés számára különösen az eltérő megközelítés miatt rendkívül hasznosak, mivel ő az igazságszolgáltatási reformokat elsősorban a jozefinista (köz)igazgatási reformok szemszögéből vizsgálta, ezáltal rámutatva egy komplexebb, az igazságszolgáltatási és a (köz)igazgatási reformokat szinoptikusan szemlélő látásmód fontosságára.

A jelen tanulmány alapjául szolgáló kutatás általános célkitűzése az volt, hogy a jozefinista államszervezeti reformokat vizsgáló szakirodalom eredményeinek alapulvételével egy konkrét iudicium subalternum példáján keresztül világíthassa meg a jozefinista bírósági szervezetrendszer altörvényszékeinek sajátos karakterét. Az elemzés a bírósági szervezettörténeti kutatások során használt általános kategóriák (például székhely, hivatali eskü, hatáskör, illetékesség, jogorvoslati rendszer) közül pusztán csak a bírósági személyzetre fókuszál, és azt 1787–1789 között a Bihar vármegyei iudicium subalternum (*Iudicium Subalternum Comitatus Bihariensis*) vonatkozásában vizsgálja.

A bírósági személyzet vizsgálata és azon belül is elsősorban a bíróságnál megüresedett hivatali állások betöltésére vonatkozó levelezés elemzése szempontjából a Bihar vármegyei iudicium subalternum megfelelő választásnak tűnt. A nagyváradi székhelyű altörvényszéknek a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiben kutatható más iudicium subalternumok iratanyagától eltérően nem maradtak fenn jegyzőkönyvei és mutatókönyvei. Ellenben a bíróság ügyviteli iratai között az első kútfő, amely a kebelbeli és elsősorban az elnöki hatáskörben történt ügyintézés anyagát foglalja magába, személyzeti és alkalmazási ügyekre vonatkozó dokumentumokat is tartalmaz 1787–1789 között.[3]

[1] Varga 1954: 48–61; Varga 1960: 736–747; Varga 1974: 25–73.

[2] Hajdu 1982: 286–290.

[3] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1; Komoróczy 1972b: 86; Á. Varga (szerk.) 2017: 184–185.

Jelen tanulmány keretein belül az elemzés nem vállalkozhat az alsófokú bíróság személyzeti és alkalmazási ügyeinek teljes körű feldolgozására, ugyanis annak ellenére, hogy a iudicium subalternumok rövid ideig álltak fenn, a Bihar vármegyei altörvényszék eredetileg kinevezett 13 fős személyzetében (ide nem számítva a kilenc gyakornokot [*auscultans*], a [hivatal]szolgát [*famulus*], a háziszolgát [vagy kapust] [*mediastinus*], a várnagyot [*castellanus*] és a húsz hajdút) már 1787-ben is történtek változások.[4] A személyzeti fluktuáció azonban 1788-ban vált igazán jelentős mértékűvé, legalábbis erre enged következtetni a Hétszemélyes Tábla iratai között megtalálható, a iudicium subalternumok személyzetére vonatkozó nyilvántartás, amely a Bihar vármegyei altörvényszék esetében kilenc személyi változásról tesz említést, nem számítva a 1788. évi adatokat tartalmazó oldal tetején áthúzott két személyi változásra vonatkozó bejegyzést.[5] A cserélődés mértékére az is rámutathat, hogy a Bihar vármegyei alsófokú bíróság 1787-ben kinevezett 13 fős személyzetéből a Magyar Királyság és a hozzá kapcsolt részek 1790. évi sematizmusában a bírósághoz eredetileg kinevezett személyek közül már csak négynek a neve szerepelt.[6] Mindezek alapján a tanulmány elsősorban az 1787–1789 között megüresedett hivatali állások betöltésére vonatkozó levelezést vizsgálja, és ebből az időszakból emel ki három olyan konkrét jelenséget, amelyeken keresztül a Novus ordo több, az altörvényszékek személyzetével kapcsolatos jellemzője is jól megvilágítható.

A tanulmány egyrészt a Bihar vármegyére vonatkozó gazdag helytörténeti szakirodalom, másrészt a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában végzett kutatás eredményei alapján mutatja be a hivatalosan már nem rendi és önkormányzati, hanem királyi bíróságnak minősülő Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzeti és alkalmazási ügyeinek egyes aspektusait.

[4] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Status Personalis & Salarialis Judicii subalterni Bihariensis. Gremialia, 1787. MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789. A vármegyei alsófokú bíróságok személyzete minden altörvényszék esetében egységesen 13 fő volt, a gyakornokokat és a kiszolgáló személyzet fentebb említett tagjait nem számítva. Keresztúry 1788: II. 62–63.

[5] MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789.

[6] Schematismus é. n. 284.

A Bihar vármegyei iudicium subalternum illetékességi területének meghatározása és az altörvényszék felállításának közvetlen előzményei

Bár a jozefinista igazságszolgáltatási reformok már 1785-ben megkezdődtek, azonban Varga Endre szemléletes megfogalmazásával élve a Novus ordo a vármegyei szinten megszervezett, a vármegyei (köz)igazgatástól „teljesen" elválasztott, de a vármegyei beosztásnak megfelelő számú alsófokú bíróság felállításával érte el „tetőpontját". Egy hosszabb tervezési folyamatot követően II. József az 1786. november 30-án kelt rescriptumában határozott az altörvényszékek felállításáról.[7] Jelen fejezet a Bihar vármegyei iudicium subalternum illetékességi területének meghatározása és a megszervezésére tett vármegyei előkészületek áttekintése révén emeli ki az alsófokú bíróságok néhány olyan általánosabb jellemzőjét, amelyek segítségével megalapozható a iudicium subalternum személyzetének vizsgálata.

A Magyar Királyság 1785-ben kialakított új területi beosztása alapján Bihar vármegye Szabolcs vármegyével, Arad vármegyével, Békés–Csanád–Csongrád egyesített vármegyékkel, illetve a Hajdúkerülettel együtt az ekkor megszervezett tíz kerület közül a nagyváradihoz tartozott.[8] A Hajdúkerületet alkotó hat „öreg" hajdúváros közül ötöt (Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúhadház, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló) területeikkel együtt – feltételezhetően a Keresztúry József által említett 1786. december 21-én kelt rescriptum alapján – a Magyar Királyi Helytartótanács 1787. január 9-én kelt 1179. sz. intimátuma szerint ötödik járásként Szabolcs vármegyéhez csatoltak.[9] Az intimátum tartalmáról gróf Teleki Sámuel, aki 1785–1787 között a nagyváradi kerület királyi biztosa és Bihar vármegye főispánja volt, Nagyváradon 1787. március 10-én kelt levelében értesítette a Hajdúkerületet.[10] A hat „öreg" hajdúváros közül egyedül Vámospércs és területei kerültek Bihar vármegyéhez.[11] Az intimátum alapján ez a terület az 1787. szeptember 1-jén Nagykálló mezővárosban felállított Szabolcs vármegyei iudicium subalternum illetékességi területéhez tartozott, mivel a Hajdúkerület túlnyomó részben Szabolcs vármegye részévé vált.[12]

A nagyváradi kerület másik három vármegyéjében is egy-egy altörvényszéket állítottak fel, amelyek illetékességi területe igazodott a vármegyéknek az 1785–1787 közötti (köz)igazgatási reformok eredményeképpen kialakított új területi beosztásához. Ettől függetlenül azonban az új alsófokú bíróságok megszervezésénél az egyik legfontosabb szempont a iudicium subalternumok és a vármegyei (köz)igazgatás „teljes" szétválasztásának megvalósítása volt. Erre tekintettel az altörvényszékek illetékességi területének

[7] Varga 1974: 59–61.
[8] Keresztúry 1788: I. 11; Hajdu 1982: 177; Szántay 2005: 102.
[9] Mislovics 2021: 36.
[10] Rácz 1972: 33–35; Nagy S. 2008: 78.
[11] Komoróczy 1972a: 45.
[12] Nagy S. 1972: 118–119.

meghatározásánál és tágabb értelemben azoknak a „józsefi szisztémában" való elhelyezésénél elsősorban nem az 1785-ben kialakított kerületi beosztásra, hanem a Magyar Királyság területén megszervezett 38 altörvényszék felettes fórumainak, az öt kerületi táblának az illetékességi területét kijelölő, régebbi gyökerekkel rendelkező kerületi rendszerre kell figyelemmel lenni.[13] Az öt kerület közül a Bihar vármegyei iudicium subalternum másik hét alsófokú bírósággal együtt a tiszántúli kerületbe tartozott, ezért a Nagyváradon felállított bíróság felettes fóruma a Novus ordo rendszerében a debreceni székhelyű Tiszántúli Kerületi Tábla volt.[14]

Bihar vármegyében az új alsófokú bíróság megszervezésére 1787. augusztus közepétől történtek előkészületek. A vármegyei polgári sedria jegyzőkönyvének 918. sz. bejegyzése szerint a bíróság 1787. augusztus 16-án tartott ülésén olvasták fel és hirdették ki a magyar bírósági szervezetrendszert központilag irányító Hétszemélyes Tábla 1787. augusztus 7-én 4974. sz. alatt kiadott intimátumát, amelyben megküldte a vármegyei bíróságnak az uralkodó 1787. július 19-én kelt kegyes királyi leiratát. Ez a rezolúció tartalmazta az 1786. november 30-án kelt rescriptum mellett a iudicium subalternumok felállítására vonatkozóan a legfontosabb szabályokat, és ebben nevezte ki II. József az egyes bíróságok személyzetét is.[15] A leirat értelmében szeptember 1-jétől a Magyar Királyság területén 38 új – vármegyei szinten felállított – alsófokú bíróság kezdi meg működését, ezzel egyidejűleg a jelenlegi vármegyei törvényszékek megszűnnek, és hatáskörüket az új altörvényszékek veszik át. Addig azonban, hogy az átállás minél zavartalanabb módon történjen, a vármegyei polgári és büntető sedriákat úgy kell megtartani, hogy 1787. szeptember 1-jéig minden fennmaradó per aktáját le lehessen zárni.[16]

A Hétszemélyes Tábla intimátumának kihirdetését követő napon a 933. sz. alatti jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a Bihar vármegyei sedria 1787. augusztus 17-én tartott ülésén olvasták fel és hirdették ki Teleki hivatali utódjának, gróf Haller Józsefnek az 1787. augusztus 11-én 2673. sz. alatt kelt levelét, amelyben azért küldte meg a vármegyei sedriára vonatkozó személyzeti nyilvántartást, mivel a Hétszemélyes Tábla 1787. augusztus 7-én kelt intimátumában előírt módon a iudicium subalternumoknak szeptember 1-jétől meg kell kezdeniük működésüket.[17]

A bejegyzés tanúsága szerint a nagyváradi kerület vármegyéiben felállítandó altörvényszékek 1787. július 19-én kinevezett elnökeinek (*praesides*), köztük a Bihar vármegyei iudicium subalternum másodalispánjának (*substitutus vice-comes*),[18] Tokody Györgynek, 1787. augusztus 26-án a hivatali eskü letétele miatt meg kell jelenniük a

[13] Szántay 2008: 314–315.
[14] Keresztúry 1788: II. 59.
[15] MNL OL O 61 415.k. 146–176. Liber normalium resolutionum Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae Classis, 1786–1790.
[16] MNL HBVL IV.6.c. 3.k. 1814. Protocollum sedriarum civilium comitatus Bihariensis, 1787. augusztus 16.
[17] MNL HBVL IV.6.c. 3.k. 1814. Protocollum sedriarum civilium comitatus Bihariensis, 1787. augusztus 16.
[18] Vay 1806: 308, 839.

kerületi biztos előtt.[19] Ha az új alsófokú bíróságok elnökei időközben a nekik nyújtott tisztséget mégsem akarnák elfogadni, akkor a vármegyei sedriák ezt kötelesek időben a kerületi biztosnak bejelenteni, és azok helyére más személyeket tartoznak a Hétszemélyes Táblának javasolni.[20] Erre azonban egyik elnök esetében sem került sor,[21] Tokody pedig 1787. augusztus 27-én tette le a hivatali esküt Haller előtt.[22]

A Bihar vármegyei sedria a kerületi biztos levele nyomán 1787. augusztus 17-én tett meg bizonyos intézkedéseket az új alsófokú bíróság felállításának előkészítésére. A vármegyei törvényszék határozata értelmében a várnagynak meg kell hagyni, hogy őrizze meg azoknak a raboknak a nyilvántartásait, akiket a különböző törvényhatóságok ide átküldtek, hogy ekképpen feltüntetve naponta négy forint – feltételezhetően mint a rabtartás költsége – levonható legyen utánuk.[23] Továbbá az altörvényszékek működéséhez szükséges helyiségre és az írásbeli teendőkre tekintettel kérni kell Bihar vármegyét, hogy a Hétszemélyes Tábla 1787. augusztus 7-én kelt intimátumában foglaltaknak megfelelően szíveskedjék a helyiségek beosztását elkészíteni és kiutalni a sedria részére a Váradolaszi mezővárosban álló vármegyeháza épületének azt a részét, amelyben jelenleg a bírósági üléseket tartják.[24]

A sedria határozata alapján Bihar vármegye főjegyzőjét (ordinarius notarius), Viser Lipótot meg kell kérni arra, hogy a már elkészített regesztrumot az előírt határidőben a vármegyei törvényszéknek megküldje. Csanády István, a vármegye tiszti főügyésze (ordinarius fiscalis)[25] szeptember 1-jére készítse el a rabok jegyzékét, valamint Vay Lászlónak, a vármegyei törvényszék jegyzőjének[26] is határidőre át kell küldeni a polgáripersor-jegyzéket.[27] A sedria jegyzőkönyvének 934. sz. bejegyzése szerint ugyancsak augusztus 17-én olvasták fel és hirdették ki Haller 1787. augusztus 13-án kelt levelét, amelyben a kerületi biztos arról értesítette a sedriát, hogy egy várnagyot 200 forint fizetéssel, továbbá 20 hajdút rendel ki az újonnan felállítandó altörvényszékhez.[28]

[19] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Juramentum Præsidis. Gremialia. 1787.

[20] MNL HBVL IV.6.c. 3.k. 1817–1818. Protocollum sedriarum civilium comitatus Bihariensis, 1787. augusztus 17.

[21] Vö. Ecclesiasticæ, ac politicæ é. n. 126–128.

[22] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17.

[23] Vö. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17.

[24] Vö. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17. Biczó 2024: 124–125.

[25] Emődi 2018: II. 17–18.

[26] MNL HBVL IV.6.c. 3.k. 1757. Protocollum sedriarum civilium comitatus Bihariensis, 1787. május 29.

[27] MNL HBVL IV.6.c. 3.k. 1817–1818. Protocollum sedriarum civilium comitatus Bihariensis, 1787. augusztus 17.

[28] MNL HBVL IV.6.c. 3.k. 1818. Protocollum sedriarum civilium comitatus Bihariensis, 1787. augusztus 17. A várnagy latin nyelvű hivatali esküformulájának szövege megtalálható a Bihar vármegyei iudicium subalternum kebelbeli iratai között. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Juramentum Caſtellani. Gremialia, 1787. Minden iudicium subalternumnál egy várnagy volt hivatalban, akinek a fizetését évente 200 forintban állapították meg. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Status Personalis & Salarialis Judicii subalterni Bihariensis. Gremialia, 1787.

Ezen előkészületek mellett azonban Bihar vármegye polgári sedriája 1787. augusztus 31-ig valóban folytatta működését, és ennek megfelelően az utolsó jegyzőkönyvi bejegyzések is erre a napra vonatkozóan kerültek be a bíróság protocollumába.[29]

Megüresedett hivatali állások betöltésével kapcsolatos kihívások a Bihar vármegyei iudicium subalternum felállításakor

A Bihar vármegyei altörvényszéknek már közvetlenül a megalakulásakor szembesülnie kellett bizonyos, a bíróság 1787. július 19-én kinevezett személyzetét érintő problémákkal, legalábbis erre enged következtetni az a kebelbeli iratok között fennmaradt levél, amely 1787. szeptember 17-én a bíróság Váradolasziban tartott ülésén kelt. A közvetlenül II. Józsefnek címzett levélben az altörvényszék részletes jelentést tett a Hétszemélyes Táblának a felállítás körülményeiről, és első helyen tért ki a bírósági személyzettel kapcsolatban felmerült nehézségekre.[30]

A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetét érintő kihívások valójában már az altörvényszék megalakulását megelőzően jelentkeztek, amelyet jól szemléltethet az a bíróság kebelbeli iratai között megőrzött, 1787. augusztus 28-án 2896. sz. alatt kelt levél, amelyet Haller József még a Bihar vármegyei sedriának küldött. A kerületi biztos levelében arról tájékoztatta a vármegyei törvényszéket, hogy az eredetileg a iudicium subalternumhoz 1787. július 19-én kinevezett Böszörményi Józsefet Bihar vármegye alszolgabírójává (*vice-judlium*) nevezi ki,[31] és ideiglenesen Balásovits Alajost a felállítandó új alsófokú bírósághoz irányítja a lajstromozói (*regestrator*) teendők ellátására.[32]

Az ok, amellyel a kerületi biztos a döntését indokolta, jól megvilágíthatja a korabeli viszonyokat. A két érintett, Böszörményi és Balásovits ugyanis azt a megállapodást kötötte egymással, hogy a számukra rendelt hivatalt egymással felcserélik. Haller erre a körülményre vonatkozóan felterjesztést intézett gróf Jankovich Antal tárnokmesterhez, a Hétszemélyes Tábla akkori elnökéhez, valamint arra az időre, amíg a Hétszemélyes Táblától az ügyre vonatkozóan felsőbb rendelkezés nem érkezik, a Bihar vármegyei sedriát arról tájékoztatta, hogy ideiglenesen 1787. augusztus 28-tól Balásovitsot a Bihar vármegyében újonnan felállítandó altörvényszékhez irányítja a lajstromozói hivatal

[29] MNL HBVL IV.6.c. 3.k. 1829–1830. Protocollum sedriarum civilium comitatus Bihariensis,

[30] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17.

[31] MNL OL O 61 415.k. 163. Liber normalium resolutionum Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae Classis, 1786–1790; MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789. Böszörményi József 1784–1787 között esküdti hivatalt viselt Bihar vármegyében, majd 1787–1794 között a váradi járás alszolgabírája volt. Vay 1806: 607; Emődi 2015: I. 108.

[32] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. 2896/1787. Gremialia, 1787. augusztus 28. Vö. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17.

ellátására, míg ugyanezen naptól Böszörményit Bihar vármegye alszolgabírójává nevezi ki.[33]

A Bihar vármegyei iudicium subalternum 1787. szeptember 17-én arról tájékoztatta a Hétszemélyes Táblát, hogy a II. József által 1787. július 19-én kinevezett bírósági személyzet tagjai közül a Böszörményi testvérek – különböző okoknál fogva – már a hivatali esküt sem tették le a bíróság felállításakor. Ugyanis a Haller által időközben Bihar vármegye alszolgabírájává kinevezett Böszörményi Józsefhez hasonlóan annak testvére, Pál sem tette le a hivatali esküt, akit Kölgyessy Ferenc mellett eredetileg az új alsófokú bíróság ügyészének (*syndicus*) nevezett ki az uralkodó,[34] mivel időközben Debrecen szabad királyi város főjegyzőjévé nevezték ki.[35]

Böszörményi Pált, akiről Vay azt írja, hogy Debrecen főjegyzőjévé történő kinevezését megelőzően a vármegyei tiszti alügyészi hivatalt és táblabíróságot „*igen érdemesen*" viselte, Bihar vármegye 1783. június 4-én tartott tisztújításán Kölgyessy Ferenc és Torkos Imre mellett tiszteletbeli tiszti alügyésszé (*honorarius vice-fiscalis*) nevezték ki.[36] Azonban Böszörményi neve ugyanezen restauráció alkalmából más vármegyei tisztségek betöltése kapcsán is felmerült, mivel egyrészt – Juricskay László, Ferdényi Ferenc, Reviczky Mihály, Mihályi Sándor, Béra István[37] és Kölgyessy Ferenc mellett – a tiszti alügyészi állásra (*vice-fiscalis*), másrészt Kovács Mihály, Ferdényi Ferenc és Ugray György mellett a vármegye szalontai járásának másod-alszolgabírói állására (*secundarius vice-judlium*) is jelölték. Az első esetben azonban Bihar vármegye nemes közönsége „egyhangú felkiáltással" Juricskay Lászlót erősítette meg hivatalában, a második esetben pedig „közös egyetértéssel" Ferdényi Ferencet választotta meg.[38]

A Bihar vármegyei iudicium subalternum felállításakor rögtön megüresedett ügyészi állás betöltésére az altörvényszék az 1787. szeptember 17-én kelt levelében a Hétszemélyes Táblának Balásovits Alajost javasolta, akit viszont Haller már 1787. augusztus 28-án ideiglenesen az újonnan felállítandó iudicum subalternum lajstromozói teendőinek ellátására rendelt. Az alsófokú bíróság Balásovits kinevezése mellett azzal érvelt, hogy ő már hét esztendőn át aljegyzőként és tíz éven át alszolgabíróként a legteljesebb közmegelégedésre látta el hivatalát.[39] Az 1783. évi vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv tanúsága szerint Balásovitsot a június 4-én tartott tisztújításon a másodaljegyzői állásra

[33] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. 2896/1787. Gremialia, 1787. augusztus 28. Vö. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17.

[34] MNL OL O 61 415.k. 163. Liber normalium resolutionum Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae Classis, 1786–1790; MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789.

[35] MNL HBVL IV.1011.a. 71.k. 376. Protocollum Politico Oeconomicum, 1787. szeptember 1; MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17; Szűcs 1871: 822; Zelizy 1882: 885.

[36] Vay 1806: 606–607. MNL HBVL-IV.1.a. 56.k. 281. Protocolla congregationum generalium, 1783. június 4.

[37] Emődi 2015: I. 83.

[38] MNL HBVL IV.1.a. 56.k. 281, 285. Protocolla congregationum generalium, 1783. június 4.

[39] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17; Vö. Vay 1806: 307; Emődi 2015: I. 31.

(*secundarius vice-notarius*) „a karok és rendek teljes jóváhagyása mellett" nevezték ki.[40] A komoly hivatali tapasztalaton túl Balásovitsot román nyelvtudása is különösen alkalmassá tette az ügyészi hivatallal járó teendők ellátására, ugyanis a iudicium subalternum véleménye szerint ezen a vidéken, azaz Bihar vármegyében a rabok kihallgatása során erre mindenképpen szükség van.[41]

Böszörményi József alszolgabíróvá történő kinevezése és Balásovitsnak a megüresedett ügyészi állásra való kandidálása következtében a Bihar vármegyei altörvényszéknek a betöltetlen lajstromozói állást illetően is javaslatot kellett megfogalmaznia a Hétszemélyes Tábla számára. Az alsófokú bíróság erre a hivatalra a Torkos családnak a Bihar vármegyei Vértesen lakó ágából származó, eredetileg a iudicium subalternumhoz gyakornoknak kinevezett Torkos Imrét javasolta, aki a bíróság indokolása szerint erre a szolgálatra a leginkább alkalmas, mivel a vármegyében már négy esztendeje tiszteletbeli tiszti alügyészi (*honorarius vice-fiscalis*) hivatalt visel.[42]

Kölgyessy Ferenc azonban nem sokáig tudta ellátni az ügyészi hivatallal járó teendőket, ugyanis a Bihar vármegyei iudicium subalternum már 1787. október 5-én 311. sz. alatt kelt levelében arról tájékoztatta a Tiszántúli Kerületi Táblát, hogy a Kölgyessy halála miatt megüresedett ügyészi állás betöltésére a nemrég lajstromozónak javasolt Torkos Imrét, annak ilyenmódon megüresedő helyébe pedig az eredetileg a bírósághoz gyakornoknak kinevezett Szacsvay Ádámot javasolja.[43] A kerületi táblának az 1787. október 12-én 1310. sz. alatt kelt és a Bihar vármegyei alsófokú bírósághoz intézett leveléből jól megállapítható néhány fontos szabály arra vonatkozóan, hogy milyen eljárást kellett követni az altörvényszékek személyzetében esetlegesen megüresedett hivatali állások betöltésénél.

A kerületi tábla levele szerint, mivel az ügyészi és a lajstromozói hivatal betöltéséhez három személy jelölése szükséges annak érdekében, hogy a korábban elkészített ajánlást a kerületi tábla a „legmagasabb helyre", a Hétszemély Táblához felterjessze, a Bihar vármegyei iudicium subalternumnak arra is figyelemmel kell lennie, hogy a megüresedett ügyészi állásra összesen három személyt jelöljön. Továbbá ha az alsófokú bíróság korábban a lajstromozói hivatalra javasolt Torkost most már az ügyészi állásra ajánlja, akkor annak helyébe is három személyt kell javasolnia. Ha azonban a megüresedett hivatali állásokat betölteni kívánó személyek nem elégséges létszáma a kötelezően

[40] MNL HBVL-IV.1.a. 56.k. 281. Protocolla congregationum generalium, 1783. június 4.

[41] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17.

[42] MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789; MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17; MNL HBVL IV.1.a. 56.k. 281. Protocolla congregationum generalium, 1783. június 4.

[43] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 2.fasc.1.n.1. 1310/1787. Intimata normalia, 1787. október 12; MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789; MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17.

jelölendő három fő ajánlását akadályozza, akkor ennek okát a iudicium subalternum a kerületi táblához benyújtandó jelentésében köteles nyomatékosan megjelölni.[44]

A kerületi tábla levelét az altörvényszék 1787. október 29-én tartott ülésén referálták, és az irat elintézésének tárgyában készített vélemény szerint arra vonatkozóan, hogy bármilyen megüresedett hivatali állás betöltésére három személyt kell javasolni, a iudicium subalternumhoz eddig semmilyen rendelkezés nem jutott el, következésképpen azokat a Kölgyessy Ferenc halála miatt megüresedett ügyészi hivatal betöltésére vonatkozóan sem lehetett betartani. Az opinio szerint a megüresedett ügyészi állásra Torkos Imrét, valamint Mólnár Sándor és Várady Pál ügyvédeket,[45] míg a lajstromozói állásra Szacsvay Ádámot, Thuólt Imrét és Varasdy Ádámot kell javasolni.[46]

Szacsvay és Thuólt ajánlásának indoka a vélemény szerint a komoly hivatali tapasztalat, ugyanis ők már mintegy tíz esztendeje esküdti (*iurassor*), azelőtt pedig másod-alszolgabírói hivatalt viseltek.[47] Ezt bizonyítja az 1783. évi vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv is, amelyben Szacsvayt, Vinkler Mátyást és Karczag Imrét az 1783. június 4-én tartott tisztújítás alkalmából már mint a vármegye váradi járásának „kiszolgált" esküdtjeit említik, akiket a vármegye nemes közönsége „egyhangú egyetértéssel" hivatali állásukban megerősített.[48] Szacsvayt még ezt megelőzően, de ugyanezen a tisztújításon jelölték a váradi járás másod-alszolgabírói tisztségére Szerdahelyi Ádám, Vinkler Mátyás, Reviczky Mihály és Szilágyi Sámuel mellett, azonban ebben az esetben a vármegye „közönséges egyetértéssel" a korábbi másod-alszolgabírót, Szerdahelyi Ádámot erősítette meg tisztségében.[49]

A Bihar vármegyei altörvényszékhez eredetileg gyakornoknak kinevezett Thuólt Imre minden bizonnyal Bihar vármegye béli járásának lehetett az esküdtje, legalábbis a Horea, Cloşca és Crişan vezette jobbágyfelkelés történetével kapcsolatos forrásközlésekben neve 1784 júliusa és decembere között a béli járás esküdtjeként szerepel.[50] A kerületi tábla levele elintézésének tárgyában megfogalmazott vélemény szerint a harmadik jelölt, a Bihar vármegyei iudicium subalternumhoz eredetileg ugyancsak gyakornoknak kinevezett Varasdy Ádám esetében is a korábbi esküdti hivatalviselés teremt alapot a lajstromozói állásra történő jelölésre.[51] Varasdyt Zaffiry Imrével és Karczag Pállal együtt már az 1783. június 4-én tartott tisztújításon is a vármegye szalontai járásának

[44] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 2.fasc.1.n.1. 1310/1787. Intimata normalia, 1787. október 12.

[45] Mólnár Sándor valószínűleg azonos lehet azzal az ügyvéddel, aki 1779-ben a Polyik család nemességigazoló perében a családot képviselte. Szálkai 2010: 166.

[46] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 2.fasc.1.n.1. 537/1787. Intimata normalia, 1787. október 29.

[47] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 2.fasc.1.n.1. 537/1787. Intimata normalia, 1787. október 29.

[48] MNL HBVL-IV.1.a. 56.k. 285. Protocolla congregationum generalium, 1783. június 4.

[49] MNL HBVL-IV.1.a. 56.k. 283. Protocolla congregationum generalium, 1783. június 4.

[50] MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789; MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17; Iorga (ed.) 1913: 1754–1756; Gorun 2000: XXX–XXXI, XLII, LIV–LV, LXXVII, 123–125, 128–129, 131–132, 230, 275.

[51] MNL OL O 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789; MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons

„kiszolgált" esküdtjeként említették, és a restauráció alkalmából őt és Zaffiryt a vármegye nemes közönsége hivatali állásukban megerősítette.[52]

Az opinio szerint továbbá jelenteni kell a kerületi táblának, hogy az ügyészi hivatalt a fogvatartottak, a lajstromozói hivatalt pedig a taksák beszedése miatt még csak rövid időre sem lehet betöltetlenül hagyni. Ezért addig, amíg a legmagasabb királyi rezolúció az üresedések pótlása miatt szükségessé vált kinevezéseket illetően nem kerül kiadásra, a iudicium subalternum által eredetileg javasolt két személyt az ügyészi és a lajstromozói teendők ellátására kell rendelni.[53] Az altörvényszék ugyanazon ülésén, 1787. október 29-én kelt a kerületi táblához intézett válaszlevél, amely tartalmilag szinte teljesen megegyezett az irat elintézése tárgyában megfogalmazott opinio szövegével. Tartalmi szempontból az egyetlen lényegesebb eltérés a két irat között, hogy a iudicium subalternum válaszlevele arra is kitért, hogy 1787. október 5-től Torkos az ügyészi, Szacsvay pedig a lajstromozói teendők ellátására lett rendelve.[54]

A Tiszántúli kerület más altörvényszékeinél történt üresedések kurrentálása a Bihar vármegyei iudicium subalternum illetékességi területén

Az alsófokú bíróságoknál megüresedett hivatali állások betöltése során követett gyakorlatot vizsgálva olyan eseteket is lehet találni, amikor a iudicium subalternum a megüresedett hivatali állás betöltése iránt tett felterjesztésében konkrét javaslat nélkül azzal a kérelemmel fordult a kerületi táblához, hogy az az egész kerületben tegyen közzé nyilvános felhívást a megüresedett hivatali állás betöltésére vonatkozóan. Ebben az esetben a kerületi tábla az illetékességi területén található összes altörvényszéket azzal az utasítással tájékoztatta az üresedésről, hogy saját illetékességi területükön a megüresedett hivatali állás betöltésére vonatkozóan nyilvános felhívást tegyenek közzé. A iudicium subalternumok pedig, mivel nem rendelkeztek a vármegyei kurrentáláshoz szükséges hivatali apparátussal, a kerületi tábla levelét azzal a kérelemmel továbbították a vármegyei törvényhatóságokhoz, hogy az a hivatali állás betöltésére irányuló nyilvános felhívást a vármegye területén körözőlevél útján tegye közzé.

Ez az eljárásrend vázolható fel annak a Szatmár vármegyei, valamint a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternumhoz kapcsolódó két személyzeti ügy vizsgálata alapján, amelyekre vonatkozóan a Bihar vármegyei altörvényszék

1.fasc.1.n.1. Gremialia, 1787. szeptember 17; MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 2.fasc.1.n.1. 537/1787. Intimata normalia, 1787. október 29.

[52] MNL HBVL-IV.1.a. 56.k. 286. Protocolla congregationum generalium, 1783. június 4.

[53] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 2.fasc.1.n.1. 537/1787. Intimata normalia, 1787. október 29.

[54] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 2.fasc.1.n.1. 537/1787. Intimata normalia, 1787. október 29.

kebelbeli iratai között is maradtak fenn dokumentumok. Jelen fejezet Bihar vármegyének a kurrentálás iránti megkereséséig tekinti át a két iudicium subalternumnál megüresedett hivatali állás betöltésére vonatkozó hivatali levelezést, azonban a két személyzeti ügy teljes körű feldolgozására jelen írás keretei között nem vállalkozhat. Jóllehet mindkét esetben a megüresedett állások betöltésének részletei annak ellenére is jól rekonstruálhatók a Tiszántúli Kerületi Tábla azon irataiból, amelyek az 1788. évre vonatkozóan az állások betöltésével és egyéb személyzeti jellegű ügyekkel kapcsolatosak, hogy a Szatmár vármegyei altörvényszék levéltári iratanyagát részben a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltárában, részben pedig a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságánál őrzik, míg a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternum dokumentumai az újvidéki Vajdasági Levéltárban találhatók.[55]

A Szatmár vármegyei iudicium subalternum 1788. február 1-jén arról tájékoztatta a Tiszántúli Kerületi Táblát, hogy Osváth Gergely elhalálozott, akit Szuhányi János, Zanathy József és Maletinszky József mellett II. József 1787. július 19-én nevezett ki a Nagykároly mezővárosban felállítandó alsófokú bíróság ülnökének (*assessor*).[56] Az eredetileg kinevezett négy assessor közül 1788 elején csak Zanathy és Osváth voltak hivatalban, és nem sokkal az utóbbi halálát követően, 1788. április 9-én a 72 esztendős Zanathy is elhunyt Nagykárolyban.[57] Az ülnökök személyében időközben bekövetkezett változás azzal magyarázható, hogy Szuhányi és Maletinszky helyére az 1787. szeptember 19-én 5956. sz. alatt kiadott rezolúció alapján az eredetileg a bíróság jegyzőinek (*actuarius*) kinevezett Mátay Sándor és Erőss Imre lett a Szatmár vármegyei altörvényszék új ülnöke.[58]

Az a körülmény, hogy a kinevezés dátuma közel esett ahhoz a naphoz, amikor az új alsófokú bíróságoknak hivatalosan meg kellett kezdeniük működésüket, a Szatmár vármegyei iudicium subalternum felállításakor (vagy röviddel azt követően) jelentkező személyzeti nehézségek és az előző fejezetben vizsgált jelenségek között húzódó lehetséges párhuzamokra világíthat rá. A szeptember 19-én történt kinevezés továbbá annak lehetőségét is felveti, hogy Szuhányi és Maletinszky már a hivatali esküjüket sem tették le a Szatmár vármegyei iudicum subalternum első ülésén. Mivel Osváth halálával egy assessori állás megüresedett, a Szatmár vármegyei altörvényszék 1788. február 1-jén

[55] Kiss–Şerdan–Henzsel 2000: 39. 57; Kosáry 2008: I. 3. 467, 523; Fodor–Apró 2008: 55.

[56] MNL OL O 61 415.k. 161. Liber normalium resolutionum Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae Classis, 1786–1790; MNL OL O 61 422.k. A Szatmár vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789; Szirmay 1809: I. 131; Nagy I. 1861: VIII. 295.

[57] Pál 2007: 1446; Nagy Iván Zanathy elhalálozásának időpontjára vonatkozóan azt közli, hogy Zanathy 1788 márciusában hunyt el Nagykárolyban. Nagy I. 1865: XII. 311.

[58] MNL OL O 61 422.k. A Szatmár vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789. Ecclesiasticæ, ac politicæ é. n. 129; Szirmay 1809: I. 131.

azzal a kérelemmel fordult a kerületi táblához, hogy az ülnöki állás megüresedését a Tiszántúli kerületben körözőlevél útján hirdesse ki.[59]

Az ülnöki állás megüresedéséről a kerületi tábla 1788. február 8-án a 325. sz alatt kelt levelében – a kegyelmes királyi rezolúció értelmében – azzal az utasítással tájékoztatta a Bihar vármegyei iudicium subalternumot, hogy a legfelsőbb meghagyás szerint mindenkinek, aki a iudicium subalternumoknál ülnöki vagy jegyzői hivatalt kíván viselni, a kerületi táblák előtt előzetesen le kell tennie az előírt vizsgát. Ezért a Bihar vármegyei altörvényszék az illetékességi területén az assessori állás megüresedését hozza nyilvánosságra, és a jelentkezőket tájékoztassa arról, hogy miután a kegyes királyi rendelés parancsa szerint az élet és az erkölcsök fedhetetlenségére, valamint a megszerzett elégséges jogi ismeretekre vonatkozó bizonyságleveleket bemutatták, a vizsga letétele érdekében a kerületi tábla előtt jelenjenek meg. Ezzel együtt a Bihar vármegyei iudicium subalternumnak arról is tájékoztatást kellett adnia, hogy a pályázati vizsga határideje 1788. április 2-ig tart, és bárkinek, aki vizsgázni kíván, lehetősége lesz a meghatározott határidőn belül körülményeihez képest az ünnepnapok kivételével a vizsga letételére időpontot választani.[60]

A tábla levelét a Bihar vármegyei iudicium subalternum 1788. február 18-án tartott ülésén referálták, ahol az irat elintézése tárgyában készített vélemény szerint annak érdekében, hogy a tábla levelét a bíróság illetékességi területén ki lehessen hirdetni, az irat köröztetése végett a Bihar vármegyei törvényhatóságot kell megkeresni.[61] Ennek megfelelően az alsófokú bíróság az ugyanezen ülésen kelt levelében azzal a kérelemmel közölte Bihar vármegyével a kerületi tábla levelét, hogy azt a vármegye, azaz a iudicium subalternum illetékességi területén az eddig megszokott módon hirdesse ki.[62]

A Bihar vármegyei altörvényszék kebelbeli iratai között egy másik nagyon hasonló esethez kapcsolódóan is maradtak fenn dokumentumok. Temesvár szabad királyi városban 1788. február 7-én kelt az a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternum elnökének, Kálóczy Jánosnak[63] az aláírásával ellátott alázatos felterjesztés, amelyet az altörvényszék a Tiszántúli Kerületi Táblához intézett. A levél a táblát arról tájékoztatta, hogy Berke György, akit II. József Pokomándy Tamás mellett 1787. július 19-én nevezett ki az újonnan felállítandó Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternum ügyészének, 1787 decemberében lemondott hivataláról.[64]

[59] MNL OL O 120 3.cs. Fons 1.fasc.1. 325/1788. Gratialium et collationalium, 1788. február 1.

[60] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 325/1788. Gremialia, 1788. február 8.

[61] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 431/1788. Gremialia, 1788. február 18.

[62] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 431/1788. Gremialia, 1788. február 18.

[63] Kálóczy Jánost 1787. július 19-én nevezte ki az uralkodó a Temesváron felállítandó altörvényszék elnökének. Kálóczy minden bizonnyal azonos azzal a Kálóczy Jánossal, aki Krassó vármegyében telepedett le, ahol vámegyei táblabíró volt, és a Zala vármegye által 1791. november 7-én kiállított nemesi bizonyítványát 1791. november 28-án ebben a vármegyében hirdették ki. MNL-OL-O 61 415.k. 164. Liber normalium resolutionum Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae Classis, 1786–1790; MNL-OL-O 61 422.k. A Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása, A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789; Nagy I. 1860: VI. 56.

[64] MNL OL O 61 415.k. 164. Liber normalium resolutionum Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae

A iudicium subalternum felterjesztése annak részletezésére is kitért, hogy mi volt az indoka a negyedik hónapja hivatalban lévő ügyész távozásának. Berke azzal érvelt, hogy az ügyészi hivatal betöltése címén neki jutatott 200 forintról lemond,[65] mivel az ügyészi teendők annyira elfoglalják, hogy szinte semmi ideje sem marad magánügyeinek intézésére, amelyek nélkül azonban „meglenni aligha lehetséges".[66]

A iudicium subalternum már 1787. december 15-én közvetlenül II. Józsefhez intézett felfolyamodást annak érdekében, hogy a megüresedett ügyészi állást a lehető leghamarabb olyan személlyel tudja kegyelmes királyi kinevezés útján betölteni, aki ennek a hivatalnak az ellátását ugyanannyi fizetésért vállalja. Erre vonatkozóan az uralkodó az 1788. január 17-én 58. sz. alatt kelt kegyes dekrétuma útján elrendelte, hogy annak érdekében, hogy a megüresedett ügyészi hivatalra alkalmas egyéneket lehessen találni, az altörvényszék minden igyekezetet tegyen meg, és azokat, akik a legalkalmasabbnak tűnnek, a „legmagasabb helyen", a Hétszemélyes Táblának javasolja.[67]

A Tiszántúli Kerületi Tábla időközben kibocsátott kegyes intimátumában arról tájékoztatta az alsófokú bíróságot, hogy a személyzeti nyilvántartásában keletkezett üresedésekre vonatkozóan felterjesztést tegyen, hogy a hivatali állások betöltése érdekében a iudicium subalternum illetékességi területén körözőlevelet lehessen kibocsátani. Mindezek alapján a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei altörvényszék az ügyészi hivatalban történt üresedés betöltésére vonatkozóan a Tiszántúli Kerületi Táblához alázatos felterjesztést intézett. Ebben a bíróság feltételezhetően az ügymenet lehetséges gyorsítása érdekében azzal a kérelemmel fordult a táblához, hogy mivel a rabok jelentős mértékben megnövekedett létszáma miatt a bíróság személyzetében ilyen hivatalt ellátó személyre elkerülhetetlenül szükség lesz, ezért kegyesen intézkedjen arról, hogy a megüresedett ügyészi állást a lehető leghamarabb be lehessen tölteni.[68]

A Tiszántúli Kerületi Tábla 1788. február 25-én 453. sz. alatt kelt levelében értesítette a Bihar vármegyei iudicium subalternumot a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei alsófokú bíróság 1788. február 7-én kelt felterjesztéséről. A kerületi tábla levelében kiemelte, hogy azért tájékoztatja a Tiszántúli kerületben található többi iudicium sublaternumhoz hasonlóan a Bihar vármegyei altörvényszéket, hogy amennyiben alkalmas tulajdonságokkal rendelkező személy a megüresedett ügyészi állást el

Classis, 1786–1790; MNL OL O 61 422.k. A Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789. Pokomándy Tamás mellett még Berke György neve van feltüntetve a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternum ügyészeként abban az 1788. évre vonatkozóan készített sematizmusban, amely Streibig József győri könyvkiadónál jelent meg. Ecclesiasticæ, ac politicæ é. n. 129.

[65] Minden iudicium subalternumnál két ügyész volt hivatalban, akik fizetését évente 200–200 forint összegben állapították meg. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Status Personalis & Salarialis Judicii subalterni Bihariensis. Gremialia, 1787; Keresztúry 1788: II. 63; Décsy 1791: II. 69; Katona 1810: XXI. 572.

[66] MNL OL O 120 3.cs. Fons 1.fasc.1. 453/1788. Gratialium et collationalium, 1788. február 7.

[67] MNL OL O 120 3.cs. Fons 1.fasc.1. 453/1788. Gratialium et collationalium, 1788. február 7.

[68] MNL OL O 120 3.cs. Fons 1.fasc.1. 453/1788. Gratialium et collationalium, 1788. február 7.

kívánná fogadni, akkor azt a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei alsófokú bíróságnál jelentse be, és erre vonatkozóan a lehető leghamarabb a Tiszántúli Kerületi Táblához felterjesztést intézzen.[69]

A tábla levelét a Bihar vármegyei iudicium subalternum 1788. március 3-án tartott ülésén referálták, és az altörvényszék az irat elintézése tárgyában megfogalmazott véleményében az előzően ismertetett esethez hasonló megoldást követett. Annak érdekében, hogy az ügyészi állás megüresedését a Bihar vármegyei iudicium subalternum illetékességi területén is ki lehessen hirdetni, Bihar vármegyét kell megkeresni, hogy az irat köröztetése iránt intézkedjen.[70]

A jogi tanulmányok és a hivatali teendők összeegyeztetése – Farkas Antalnak a Bihar vármegyei iudicium subalternum kancellistájává történő kinevezése és továbbtanulásának elősegítése

Az előző fejezetben vizsgált esetek is megvilágíthatják, hogy a Novus ordo milyen nagy hangsúlyt fektetett a iudicium subalternumok személyzetének tagjaival szemben támasztott egységes alkalmassági és szakmai kritériumok érvényesítésére a megüresedett hivatali állásokra történő pályázáskor. Ezzel a jozefinista bírósági szervezetrendszerben lényegesen megváltozott szemléletmóddal állhat összefüggésben az a jelenség is, hogy a pozsonyi királyi akadémia hallgatóinak összlétszáma 1789-ben először haladta meg a félezret (504 fő), akik közül 94 hallgató ekkor kezdte meg a kétéves jogi képzést, 54 fő pedig folytatta a másodéves jogi tanulmányait. Ezek az adatok a joghallgatók előző évi összlétszámához képest (89 fő) mindenképpen jelentős növekedést mutatnak.[71]

A Bihar vármegyei iudicium subalternum egyik írnoka is a pozsonyi jogakadémián folytatott tanulmányokat 1789-ben. Az alsófokú bírósághoz történő kinevezése, tanulmányai folytatása érdekében benyújtott kérelmei, valamint az ezekkel kapcsolatos hivatali levelezés áttekintése szemléletesen illusztrálhatja, hogy a Novus ordo a bírósági személyzet tagjainak továbbtanulására is figyelmet fordított. A Farkas Antal kinevezésével és jogi tanulmányainak folytatásával kapcsolatos hivatali levelezés szinte teljes egészében fennmaradt a Bihar vármegyei altörvényszék kebelbeli iratai között, amely annak ellenére lehetővé teszi a több mint fél évet felölelő iratváltás pontos nyomon követését, hogy a Tiszántúli Kerületi Táblának azok az iratai, amelyek az 1789. évre

[69] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.6. 453/1788. Gremialia, 1788. február 25; MNL OL O 120 3.cs. Fons 1.fasc.1. 453/1788. Gratialium et collationalium, 1788. február 25.

[70] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.6. 635/1788. Gremialia, 1788. március 3.

[71] M. Novák 2007: 16–17.

vonatkozóan az állások betöltésével és egyéb személyzeti jellegű ügyekkel kapcsolatosak, jelenleg állományvédelmi okból nem kutathatók.

Farkas feltételezhetően 1789. február 16-án a „jogi tapasztalatáról" szóló bizonyítványát[72] csatolva azzal a kérelemmel fordult a Bihar vármegyei iudicium subalternumhoz, hogy mivel a német nyelvben is jártas, az ismét megüresedett írnoki hivatalra (*cancellista*) az alsófokú bíróság őt első helyen jelölje, és az iratokat a Hétszemélyes Táblának benyújtsa. Az altörvényszék az 1789. február 17-én tartott ülésén, amelyen a levelet referálták, az álláskérelem elintézése tárgyában úgy határozott, hogy Farkast fogja (első helyen) javasolni, és kérvényét a Hétszemélyes Táblának felterjeszti.[73]

A február 17-én benyújtott kérelemre vonatkozóan a Hétszemélyes Tábla 1789. március 3-án 1206. sz. alatt leiratot intézett a Bihar vármegyei altörvényszékhez, amelyben Farkast az uralkodó nevében az alsófokú bíróság írnokává nevezte ki.[74] A leirat értelmében a már korábban a tanulmányok folytatásáról kiadott rezolúció, amelyet a gyakorlatban különbözőféleképpen alkalmaznak, erre a kancellistára is vonatkozik. Farkas arra vonatkozó kérelmét, hogy a jogakadémiát önként látogathassa, és ezáltal tanulmányait be tudja fejezni, azzal a feltétellel lehet jóváhagyni, hogy ez idő alatt a Bihar vármegyei iudicium subalternum az ő hivatali teendőiről gondoskodik, nehogy ezen eset miatt a kancellisták kötelezettségeinek ellátásában valamely hiányosság merüljön fel. Továbbá azokat az órákat, amelyeket Farkas a jogakadémiai előadások hallgatásával tölt, magánszorgalomból pótolni köteles.[75]

A Hétszemélyes Tábla 1789. március 3-án kelt leiratát a Bihar vármegyei iudicium 1789. március 20-án tartott ülésén referálták, és a bíróság úgy határozott, hogy arról értesíteni kell a kancellistává kinevezett Farkast, és egyúttal őt a hivatali eskü letétele érdekében azonnal a bíróság színe elé kell állítani.[76] Azonkívül ezt a dekrétumot a Bihar vármegyei törvényhatósághoz is át kell tenni másolatban, hogy az az iratot az új írnok fizetésének utalványozása érdekében a pénztárhoz átküldje.[77]

Ennek megfelelően a iudicium subalternum az ugyanezen ülésen kelt levelében arról tájékoztatta Luby Károlyt, aki 1786–1790 között Bihar vármegye első alispáni tisztségét viselte, hogy Farkast a másolatban megküldött királyi dekrétumban a Hétszemélyes Tábla a Bihar vármegyei altörvényszék kancellistájává nevezte ki, és ő 1789. március 20-án a hivatali esküjét is letette.[78] Mindezeket pedig azzal a szíves kéréssel együtt jelentette

[72] Ez a bizonyítvány feltételezhetően arra vonatkozhatott, hogy Farkas már egy évet elvégzett a Pozsonyi Jogakadémián. M. Novák 2007: 95.

[73] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 560/1789. Gremialia, 1789. február 17.

[74] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 1206/1789. Gremialia, 1789. március 3; MNL OL 61 422.k. A Bihar vármegyei iudicum subalternum személyzetének nyilvántartása. A iudicium subalternumok személyzetének nyilvántartása, 1787–1789.

[75] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 1206/1789. Gremialia, 1789. március 3.

[76] Az írnokok latin nyelvű hivatali esküformulájának szövege megtalálható a Bihar vármegyei iudicum subalternum kebelbeli iratai között. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Juramentum Cancelliftarum. Gremialia, 1787.

[77] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 994/1789. Gremialia, 1789. március 20.

[78] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 994/1789. Gremialia, 1789. március 20.

az alsófokú bíróság az alispánnak, hogy mivel a „kegyes királyi rendelés" szerint a fizetés a hivatali eskü letételének napjától esedékes, ezért Luby utalja ki az említett éves határidőtől fizetendő 100 rénes forint összeget Bihar vármegye királyi fiókpénztárából.[79]

Nem sokkal a kinevezését követően, feltételezhetően 1789. június 2-án Farkas újabb kérelmet nyújtott be a Bihar vámegyei iudicium subalternumhoz arra vonatkozóan, hogy az uralkodó engedélyezze számára, hogy a német nyelv alaposabb elsajátítsa érdekében tisztségét megtartva és a maga helyére ideiglenesen más személyt állítva a Pozsonyi Jogakadémián a kétéves jogi képzés második évét befejezhesse. Az írnok levelét a Bihar vármegyei altörvényszék június 5-én tartott ülésén referálták, és a kérelem elintézése tárgyában az a határozat született, hogy azt az uralkodói kegyes jóváhagyás végett a Hétszemélyes Táblához kell felterjeszteni.[80] Ennek a döntésnek megfelelően még ugyanezen az ülésen kelt és közvetlenül az uralkodónak címzett levelében az alsófokú bíróság összefoglalta Farkas kérelmét, és azt a kegyes rezolúció kiadása érdekében felterjesztette a Hétszemélyes Táblának.[81]

A Hétszemélyes Tábla az 1789. június 19-én 3370. sz. alatt kiadott leiratában az uralkodó nevében azzal a feltétellel hagyta jóvá a kancellista kérelmét, hogy a Bihar vármegyei iudicium subalternum Farkast vagy a bírósághoz kinevezett gyakornokok valamelyikével, vagy más olyan személlyel helyettesítse, aki őt az iskolaév idejére pótolni tudja az írnoki teendők ellátásában. Farkas pedig fizetését arra az időre, amíg hivatali állásától jogi tanulmányai folytatása miatt távol van, az őt helyettesítő kancellistának engedje át. Továbbá ezt a díjazást a fizetések kezelésében felmerülő zavarok elkerülése végett a helyettesítő kancellista ne a saját, hanem Farkas Antal nyugtája ellenében vegye fel. Mindezek eredményéről pedig az altörvényszék köteles jelentést tenni a Hétszemélyes Táblának.[82]

Az 1789. július 19-én kelt rezolúciót a Bihar vármegyei iudicium subalternum 1789. július 16-án tartott ülésén referálták, és annak elintézése tárgyában az a döntés született, hogy Farkast tájékoztatni kell a leiratról, és egyúttal kötelezni kell arra, hogy hivatali helyére alkalmas személyt állítson. Ezek eredményéről a Hétszemélyes Táblának jelentést kell tenni, és a kérelmezőtől 3 forint 16 krajcár összegű taksát – feltételezhetően mint eljárási illetéket – kell beszedni.[83]

Mindezek alapján a Bihar vármegyei iudicium subalternum az 1789. augusztus 1-jén tartott ülésén kelt és az uralkodóhoz címzett levelében arról tett jelentést a Hétszemélyes Táblának, hogy Farkas kancellista eltávozott, és az ő helyébe az írnoki teendők ellátására alkalmas Jakab Gábort állították arra az időre, amíg az eredetileg kinevezett

[79] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 994/1789. Gremialia, 1789. március 20. Minden iudicium subalternumnál két írnok volt hivatalban, akik fizetését évente 100-100 forint összegben állapították meg. MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.1. Status Personalis & Salarialis Judicii subalterni Bihariensis. Gremialia, 1787; Keresztúry 1788: II. 63; Décsy 1791: II. 69; Katona 1810: XXI. 572.

[80] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 1899/1789. Gremialia, 1789. június 5.

[81] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 1899/1789. Gremialia, 1789. június 5.

[82] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 3370/1789. Gremialia, 1789. június 19.

[83] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 2392/1789. Gremialia, 1789. július 16.

kancellista hivatali állásától távol van. A helyettes írnok a Hétszemélyes Tábla leiratában megállapított módon veszi fel a fizetését, és az alsófokú bíróság 1789. augusztus 1-jén tartott ülésén a kancellisták számára előírt hivatali esküt letette.[84] Farkas 1789-ben bizonyosan befejezte a kétéves jogi képzést, mivel a Pozsonyi Jogakadémia hallgatóinak az 1777–1849 közötti időszakra vonatkozóan elkészített adattára szerint 1788-ban és 1789-ban folytatott jogi tanulmányokat Pozsonyban.[85] Időközben minden bizonnyal írnoki hivatalát is sikerült megtartania, mivel az ő és Balogh József neve van feltüntetve a Bihar vármegyei iudicium subalternum kancellistáiként a Magyar Királyság és a hozzá kapcsolt részek 1790. évi sematizmusában, amelyet a pesti egyetemi nyomda készített.[86]

Összegzés

A hivatali állások betöltésével kapcsolatos fentebbi ügyek elemzése az altörvényszékek személyzetének több sajátosságára is rávilágít. A Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetében a bíróság felállításakor és 1787 őszén történt üresedések betöltésére vonatkozó levelezés áttekintésének eredményeképpen megállapítható, hogy azok a személyek, akiket a megüresedett állások betöltése érdekében az alsófokú bíróság a kerületi táblának javasolt, szinte kivétel nélkül viseltek valamilyen tisztséget a korábbi vármegyei tisztikarban, amely körülmény ezen személyek nemesi rendi állását feltételezi.

Az elemzett sokaság kapcsán, a három iudicium subalternum személyzetének más érintőlegesen említett tagjait nem számítva, a tanulmány a Bihar vármegyei altörvényszéknél 1787 őszén két hivatali állás (ügyész, lajstromozó) betöltésére vonatkozó hivatali levelezés alapján összesen tíz személyről, az 1788. évre vonatkozóan egy-egy példa erejéig a Szatmár vármegyei és a Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei altörvényszékeknél megüresedett állások (ülnök, ügyész) betöltése kapcsán két személyről, valamint az 1789. évet illetően a Bihar vármegyei altörvényszéknél az egyik írnoki állás betöltése kapcsán egy személyről tett említést. Jóllehet a tanulmányban összesen vizsgált 13 személy esetében további kutatásra lenne szükség annak érdekében, hogy mindegyiküknél kétséget kizáróan lehessen bizonyítani a nemesi rendhez tartozást, mindazonáltal a Bihar vármegyei iudicium subalternum személyzetében 1787 őszén történt üresedések betöltésére irányuló hivatali levelezés alapján éppen a korábbi vármegyei hivatalviselés erősítheti azt a feltételezést, hogy a vármegyei sedriákhoz hasonlóan az új alsófokú bíróságok személyzetének tagjai is nemesek voltak, és az

[84] MNL HBVL IV.8.a. 1.cs. Fons 1.fasc.1.n.2. 2392/1789. Gremialia, 1789. augusztus 1.
[85] M. Novák 2007: 95.
[86] Schematismus é. n. 284.

uralkodó eredetileg is csak abból a személyi körből nevezete ki az altörvényszékek személyzetét, akik a vármegyékben korábban hivatalt viseltek.[87]

A nemesi rendi állással összefüggésben érdemes utalni a névviselés problémájára is, mivel annak mikénti használata a tanulmányban említett személyek rendi állását illetően akár félrevezető is lehet. A tanulmány az egységesség érdekében és azért, mert a fentebbiek alapján az összes említett személy nemesi rendi állása kétséget kizáróan nem igazolható, vagy mert az előnévviselés meglétét vagy hiányát az eddigi kutatás alapján egyértelműen nem lehetett megállapítani, azt a megoldást követte, hogy még azon bizonyítottan nemes személyek neveinél sem tüntette fel azok előnevét, akik esetében az előnévviselés a korabeli források alapján is egyértelműen megállapítható.

Az 1783. évi vármegyei restauráció az 1780-as évek vármegyei hivatalviselése történetének szempontjából meghatározó eseménynek tekinthető, vizsgálata pedig arra világít rá, hogy valójában az alsófokú bíróság személyzetében nem fordultak elő homo novusok. Legalábbis abban az értelemben nem lehet olyan „új embereket" azonosítani, akiket az általuk viselt korábbi hivatal valahogyan ne kötne a vármegyéhez. A Bihar vármegyei altörvényszék által a megüresedett hivatali állások betöltésére javasolt személyek közül kettő kivételével (Mólnár, Várady) mind viseltek valamilyen hivatalt a vármegyében a vármegyei autonómia 1786-ban bekövetkezett felszámolását megelőzően.

A másik jól megfigyelhető jelenség, hogy a Bihar vármegyei iudicium subalternum – minden bizonnyal az adott helyzetben leggyorsabb és legkézenfekvőbb megoldás érdekében – a megüresedett állások betöltésére négy olyan személyt (Torkos, Szacsvay, Thuólt, Varasdy) is javasolt a kerületi táblának, akiket az uralkodó a bírósághoz eredetileg gyakornoknak nevezett ki. Emellett azonban azokból az indokolásokból, amelyekkel az alsófokú bíróság az általa javasolt személyek adott hivatali állásra való alkalmasságát igyekezett alátámasztani, az tűnik ki, hogy az elsődleges szempont a korábbi vármegyei hivatali tapasztalat és az azzal szükségképpen együtt járó helyismeret volt. Egy nagyobb ívű, más iudicium subalternumok személyzeti ügyeinek vizsgálatára is kiterjedő elemzés révén minden bizonnyal más olyan érveket is fel lehetne tárni, amelyek azt erősítették, hogy a jelölt alkalmas a megüresedett hivatali állás betöltésére. Jelen kutatás eredményeképpen ilyen speciálisabb szempontnak lehet tekinteni a megüresedett hivatali állásra jelölt személy nyelvismeretét is. A Bihar vármegyei altörvényszék Balásovitsnak az ügyészi állásra való alkalmasságát részben a jelölt románnyelv-tudásával igyekezett alátámasztani, Farkas pedig többek között a német nyelvben való jártasságára hivatkozva kérelmezte, hogy a Bihar vármegyei iudicium subalternum a megüresedett kancellista állásra őt jelölje első helyen.

A Bihar vármegyei alsófokú bíróság személyzeti ügyeinek vizsgálata azt a kérdést is felveti, hogy vajon a vármegyei törvényhatóság tisztikara és a iudicium subalternum

[87] Hasonló jelenség más vármegyei altörvényszék esetében is megfigyelhető. Tokody Györgyhöz hasonlóan Baloghy Antal a Nógrád vármegyei iudicium subalternum elnökévé történő kinevezését megelőzően rövid ideig a vármegye helyettes alispánja volt. Hausel 2014: 19; MNL OL O 61 415.k. 170. Liber normalium resolutionum Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae Classis, 1786–1790.

személyzete közötti „átjárás" az alsófokú bíróságok felállítását követően mennyire számított gyakori jelenségnek, illetve a vármegyei nemesség „mozgása" csak a vármegyei tisztikartól az altörvényszékek személyzetének irányába történt, vagy voltak olyanok, akik különböző okoknál fogva a iudicium subalternum helyett a vármegyei (köz)igazgatást „választották", esetleg az altörvényszéktől egy idő után visszatértek a vármegyei tisztikarba.[88] Böszörményi és Balásovits arra vonatkozó megállapodása, hogy hivatali állásukat egymással felcserélik, arra enged következtetni, hogy az átjárás nemcsak a vármegyétől az alsófokú bíróság irányába, hanem fordítva is elképzelhető volt.

A iudicium subalternumoknál megüresedett állások betöltésére vonatkozó hivatali levelezés vizsgálata a Novus ordo meglehetősen ellentmondásos karakterét is képes érzékeltetni. Egyrészt az egységes ügyviteli szabályok megalkotása, a hivatali állások betöltéséhez szükséges alkalmassági feltételek előírása és bizonyos hivatalok betöltésének előzetes vizsga letételéhez kötése, valamint a bíróságok számára egységes személyzeti létszám és javadalmazás meghatározása mind azt célozták, hogy a korábbinál sokkal központosítottabb, átláthatóbb, egységes szabályok szerint működő és mindenekelőtt a rendi jellegtől minél inkább megtisztított királyi bírósági szervezetrendszert lehessen megteremteni, amelyben akár egy, a jogi tanulmányait folytatni akaró kancellistának is lehetősége nyílik a továbbtanulásra a bírósági ügyvitel zavartalan működésének biztosítása mellett.

Másrészt azonban a Novus ordo túlcentralizáltsága, a rapid módon végrehajtott szervezeti reformok, valamint a rövid idő alatt jelentős mértékben megváltozott jogi környezet a korabeli ügyintézés meglehetősen bürokratikus karakterét csak tovább fokozta, nehézkessé és lassúvá téve az ügyvitelt, ezáltal még inkább leterhelve a más rendszerhez szokott bíróságok személyzetét.[89] Mindezek a jelenségek pedig az altörvényszékeknél megüresedett állások betöltésére vonatkozó hivatali levelezésben is kimutathatók.

Miként Hajdu rámutat, az uralkodó szigorú takarékossági intézkedései miatt a iudicium subalternumok több szempontból is jelentősen rá voltak utalva a vármegyék tisztikarára.[90] Mivel a bíróságoknak a megüresedett hivatali állások betöltésére vonatkozó nyilvános felhívások kurrentálásához megfelelő hivatali apparátusuk nem volt, ezért a köröztetés ezekben az esetekben is az amúgy is nagyszámú rendelet kihirdetésével jelentős mértékben leterhelt vármegyei tisztikarra hárult.[91] Ez a megoldás pedig, azontúl, hogy képes rámutatni arra a körülményre, hogy a vármegyei (köz)igazgatás és a iudicium sublaternumok „teljes" szétválasztása nem valósult (valósulhatott) meg maradéktalanul, nem feltétlenül gyorsította meg a megüresedett hivatali állások betöltését.

Annak érdekében, hogy az üresedés miatt a rendkívül gyorsan változó szervezeti és jogi környezetben a bírósági ügyvitelben súlyosabb zavarok ne történjenek, a kerületi táblának a lehető leghamarabb meg kellett tennie a szükséges intézkedéseket. A vizsgált

[88] Vö. Hajdu 1982: 288–289.
[89] Varga 1974: 69. Komoróczy 1972b: 87.
[90] Hajdu 1982: 289–290.
[91] Hajdu 1983: 240–241.

személyzeti ügyekben a iudicium subalternumok több felterjesztéséből is egyértelműen érzékelhető az ügymenet sürgetése. Ennek a jelenségnek szemléletes nyelvi kifejeződése többek között a „quantocius" határozószó, amelyet a hivatali levelezésben nemcsak az altörvényszékek, hanem a kerületi tábla is visszatérően használt. Az állandó változás miatti bizonytalanság és az erős központosítás több esetben arra kényszerítették az egyes szerveket, hogy a lassú „hivatalos válasz" megérkezéséig ideiglenes megoldásokat találjanak, és ezekkel próbálják meg áthidalni a felmerülő problémákat.

A megüresedett ügyészi hivatal betöltése kapcsán a vizsgált altörvényszékek a rabokra hivatkozva kérték az ügymenet lehetséges gyorsítását. A Temes, Torontál és Krassó egyesített vármegyei iudicium subalternum felterjesztésében kifejezetten rögzítette, hogy a megüresedett ügyészi állás mielőbbi pótlását a rabok megnövekedett létszáma feltétlenül indokolttá teszi. Ez az érvelés a „józsefi szisztémának" olyan, az uralkodó büntető-igazságszolgáltatási reformjaival összefüggő és az 1780-as évek végén egyre erősebben jelentkező strukturális jellegű problémáira is rávilágít, mint a kriminalitás megnövekedése, a szankciórendszer átalakítása miatt jelentősen megnövekedett rablétszám vagy a rabok őrzéséhez szükséges elégtelen személyi és dologi feltételek.[92]

Fontos azonban kiemelni, hogy az elemzés nem a Bihar vármegyei altörvényszék teljes személyzetét tette vizsgálat tárgyává, hanem a megüresedett állások betöltésére vonatkozó hivatali levelezés alapján három olyan jelenséget emelt ki, amelyekből bizonyos következtetéseket lehet levonni a Novus ordo alsófokú bíróságainak személyzetét illetően. A tanulmány az egyes személyek korábbi karrierjére vonatkozóan elsősorban a megüresedett hivatali állások betöltésével kapcsolatos levéltári iratanyagban azonosítható adatokra támaszkodott, amelyek azonban nem szolgáltak elegendő információval ahhoz, hogy az említett személyek esetében az egyéni karrierutakat teljeskörűen, például a korábbi tanulmányok folytatására vagy az 1790 utáni hivatalviselésre is kiterjedően lehessen felvázolni. Ezzel összefüggésben azonban már önmagában az is bizonyos következtetések megtételét teszi lehetővé, hogy a megüresedett állások betöltésére vonatkozó hivatali levelezésből milyen a korábbi karrierutak felvázolása szempontjából releváns adatok (például korábbi vármegyei hivatalviselés) nyerhetők ki.

Mindezek alapján annak érdekében, hogy a tanulmányban említett személyek egyéni karrierútját a iudicium subalternumoknál történő hivatalviselésre tekintettel egy tágabb kontextusba ágyazva lehessen szemlélni és értékelni, mindenképpen további, a megüresedett állások betöltésére vonatkozó hivatali levelezésen túl más iratanyagra is kiterjedő levéltári kutatást kell végezni, amely a jelenlegi elemzés szükségképpeni folytatási irányaként határozható meg. Ezzel összefüggésben azt érdemes vizsgálat tárgyává tenni, hogy a „józsefi szisztéma" milyen hatással volt (egyáltalán hatással volt-e) a Bihar vármegyében a 18. század utolsó két évtizedében hivatalt viselő nemesek „karrierjére". Erre vonatkozóan azonban csak egy jóval nagyobb ívű, az 1770-es, 1780-as és az 1790-es évek vármegyei hivatalviselésének történetére egyaránt kiterjedő, valamint

[92] Varga 1974: 70–71. Hajdu 1974: 50. Hajdu 1982: 289–290.

1787-től a vármegyei törvényhatóság és a iudicium subalternum személyzeti fluktuációját szinoptikusan vizsgáló kutatás révén lehetne árnyaltabb képet kapni.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
O 61 Archivum Josephinum, Tabula Septemviralis Aulica, 1786–1790.
O 120 Tiszántúli Kerületi Tábla, Justitia Josephina-kori iratok, 1786–1790.
Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára (MNL HBVL)
HBVL IV.1.a. Bihar vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, Bihar vármegye nemesi közgyűlésének iratai, 1688–1871.
HBVL IV.6.c. Bihar vármegye törvényszékének iratai, A polgári törvényszék törvénykezési jegyzőkönyvei, 1725–1850.
HBVL IV.8.a. Bihar vármegye II. József-féle törvényszéke iratai, Ügyviteli iratok, 1787–1790.
HBVL IV.1011.a. Debrecen város tanácsának iratai, Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek, 1547–1850.

Hivatkozott irodalom

Á. Varga László (szerk.) 2017: *Ghidul Fondurilor şi Colecţiilor Arhivistice Privitoare la Transilvania Anterioare Anului 1918/1919. 17. Arhivele Comitatelor Bichiş, Bihor, Cenad, Sătmar, Arhivele Districtului Chioar si Fonduri Arhivistice Păstrate în Alte Arhive din Ungaria. Repertoriu*. Arhivele Naţionale ale României–Arhivele Naţionale ale Ungariei, Bukarest–Budapest.

Biczó András 2014: „Die doppelgesichtigen Gerichte“ – Einige charakteristische Merkmale der neuen untergeordneten Gerichte (iudicia subalterna) in Ungarn und Siebenbürgen (1787–1790). *Journal on European History of Law* (15.) 1. 113–126. https://doi.org/10.66847/jehl.v15i1.275

Décsy Antal 1791: II.: *Continvatio historiae approbatae de ortv, progressv, fatis, mutationibvs, reformationibvs, ictis, et legislatoribvs ivrisprvdentiae Hvngariae. Pars II*. Typis Ioann. Michaelis Landerer, Nobilis de Füskut, Posonium et Pestinium.

Ecclesiasticæ, ac politicæ é. n.: *Ecclesiasticæ, ac politicæ inclyti Regni Hungariæ Dignitates, ac Honorum Tituli, quibus accedunt Suprema Armorum Cæſareo-Regiorum in Regno Hungariæ Præfectura; Inſignis Ordo S. Stephani Primi Regis Apoſtolici Status Perſonalis*

Nobilis Turmæ Prætorianæ; item Poſtarum, Triceſimalium, & Salis Officialium. Pro anno M. DCC. LXXXVIII. Typis Josephi Streibig, Jaurinum.

Emődi János 2015: I.: *Bihar megye nemes családjai a római katolikus, református és evangélikus anyakönyvek tükrében. I. A–B*. Nagyvárad.

Emődi János 2018: II.: *Bihar megye nemes családjai a római katolikus, református és evangélikus anyakönyvek tükrében. II. C–É*. Nagyvárad.

Fodor István – Apró Erzsébet 2008: *A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig.* (A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek) Budapest.

Gorun, Gheorghe 2000: *Răscoala lui Horea în comitatul Bihor. Izvoare diplomatice. Volumul I 1776–1784*. Cluj-Napoca.

Hajdu Lajos 1974: II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny* (29.) 1–2. 48–55.

Hajdu Lajos 1982: *II. József igazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest.

Hajdu Lajos 1983: *A közjó szolgálatában. A jozefinizmus igazgatási és jogi reformjai*. Budapest.

Hausel Sándor 2014: *Nógrád vármegye II. József-kori közigazgatási iratanyagának regesztái 1786–1790*. (Nagy Iván könyvek 18.) Balassagyarmat.

Iorga, Nicolae (ed.) 1913: *Documente privitoare la istoria românilor. Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov, Sibiu). Volumul XV. Partea II. 1601–1825*. (Documente privitoare la istoria românilor, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Volumul XV) Stabilimentul grafic I. V. Socecu, Bucureşti.

Katona István 1810: XXI.: *Historia critica Regvm Hvngariae stirpis Avstriacae. Tomulus XXI. Ordine XL. Ab anno Christi MDCCLXXX Ad annum vque MDCCXCII*. Typis et Svmtibvs Regiae Vniversitatis Hvngaricae, Buda.

Keresztúry József 1788: I.: *Introductio in opus collectionis normalium constitutorum, quae regnante August. Imperatore et Rege Apostol. Josepho II. pro regno Hungariae et ei adnexis provinciis, magno item principatu Transylvaniae. Pars I*. Typis Josephi Nobilis de Kurzbek, Caes. Reg. Aul. Typogr. et Bibliopolae, Vienna.

Keresztúry József 1788: II.: *Introductio in opus collectionis normalium constitutorum, quae regnante August. Imperatore et Rege Apostol. Josepho II. pro regno Hungariae et ei adnexis provinciis, magno item principatu Transylvaniae. Pars II*. Typis Josephi Nobilis de Kurzbek, Caes. Reg. Aul. Typogr. et Bibliopolae, Vienna.

Kiss András – Şerdan, Lucia-Augusta – Henzsel Ágota 2000: *Szatmár vármegye levéltára. Fondul „Prefektura Judeţului Satu Mare" 1402–1919.* (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai V. Segédletek 2.) (A Kolozsvári Országos Levéltár Kiadványai 14.) Cluj-Napoca–Nyíregyháza.

Komoróczy György 1972a: IV. A. 2. Bihar vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai (1786–1790). In: Komoróczy György (szerk.): *Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban*. (A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig.) (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3.) 44–48.

Komoróczy György 1972b: IV. A. 8. Bihar vármegye II. József-féle törvényszéke (Iudicium Subalternum) 1787–1790. In: Komoróczy György (szerk.): *Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban*. (A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig.) (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3.) Debrecen, 83–87.

Kosáry Domokos 2008: I. 3.: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész. 3. Megyei levéltárak és forrásközlések*. Budapest.

M. Novák Veronika 2007: *A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága 1777–1849*. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 5.) Budapest.

Mislovics Erzsébet 2021: A Hajdúkerület zsidóságának forrásanyaga az MNL Országos Levéltárában és Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában. *Levéltári Szemle* (71.) 1. 23–39.

Nagy Iván 1860: VI.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. Hatodik kötet*. Pest.

Nagy Iván 1861: VIII.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. Nyolcadik kötet*. Pest.

Nagy Iván 1865: XII.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. Tizenkettedik kötet*. Pest.

Nagy Sándor 1972: IV. A. 501–507. A Hajdu kerület levéltára. In: Komoróczy György (szerk.): *Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban*. (A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig.) (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3.) Debrecen, 99–128.

Nagy Sándor 2008: A Hajdúkerület és bíróságainak viszontagságos esztendei a XVIII–XIX. században. *Hajdúsági Múzeum Évkönyve* (11.) 75–141.

Pál Judit 2007: Karrier a „tudatlanság földén". Egy főúri kliens a 18. század közepén Kelet-Magyarországon. *Századok* (141.) 6. 1407–1454.

Rácz István 1972: A Hajdúkerület 1790. évi követi utasítása. *A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei* (19.) 31–43.

Schematismus é. n.: *Schematismus Regni Hungariæ partiumque eidem adnexarum. Pro Anno 1790*. Typis Regiæ Univerſitatis Peſthienſis. Buda. [Kolligátumban az alábbi művel: *Vetus et novum calendarium ad annum a nativitate Salvatoris Nostri Jesu Christi M. DCC. LXXXX. Qui est annus communis dierum 365. Exhibens Conſvetas. Obſervationes Aſtronomicas ad Meridia num Budenſem & Elevationem Poli 47. gr. 30. m. accommodatas; Dies item Nundinarum in Regno Hungariæ, & Magno Principatu Tranſylvaniæ celebrari ſolitarum, Adornatum in usum Regni Hungariæ, et vicinarium provinciarum*. Typis Regiæ Universitatis, Buda.].

Szálkai Tamás 2010: *Armálisok és armalisták a kora újkori Biharban. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár egyéni címeres nemeslevelei (1535–1811) és nemesi iratai alapján*. (PhD-disszertáció) Debreceni Tudományegyetem, Debrecen.

Szántay Antal 2005: *Regionalpolitik im alten Europa. Die Verwaltunsreformen Josephs II. in Ungarn, in der Lombardei und in den österreichischen Niederlanden*. Budapest.

Szántay Antal 2008: Regionális igazgatás a 18. századi Magyarországon. *Történelmi Szemle* (50.) 3. 313–334.

Szirmay Antal 1809: I.: *Szathmar varmegye fekvese, történetei es polgári esmérete. I. Rész*. Nyomtattatott a' Kir. Magyar Universitas' Betűivel, Buda.

Szűcs István 1871: *Szabad királyi Debreczen város történelme. Harmadik kötet egy térképpel és hét ábrával. Debreczennek szab. királyi városi rangra emeltetésétől (1693), a mai időkig*. Nyomatott a Város Könyvnyomdájában, Debrecen.

Varga Endre 1954: A Novus ordo. II. József jogszolgáltatási rendszere. *Levéltári Híradó* (4.) 3–4. 48–61.

Varga Endre 1960: A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában. *Századok* (94.) 5–6. 736–749.

Varga Endre 1974: *A királyi curia 1780–1790*. Budapest.

Vay László 1806: *A' német hivség, a' vagy: Bécs polgárjai a frantzhadban eggy házi nép' emlékezet jele (a) Bécs minden Lakossaira nézve, Kik eme veszedelemmel tellyes Időpontban vagyonjaikat és Életeket a' Köztársaságnak, 's a' Haza Közjavának szentelték. Németből Magyarra szabadon álaltétetődött egy buzgó Magyar Hazafitárs által, kinek Neve a' következő levelek' eggyik lapvégére béíródott. Ehez járul a' második Szeletben a' Magyar Hívség 's annak summás leírása három részben Magyar Országra tekintve*. Máramarossi Gottlieb Antal' betűivel, Nagyvárad.

Zelizy *Dániel* 1882: *Debreczen sz. királyi város egyetemes leirása*. Nyomatott a város könyvnyomdájában, Debrecen.